

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ У СТУДЕНТІВ ГЕОГРАФІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

FORMATION OF ENVIRONMENTAL CONSCIOUSNESS OF STUDENTS OF GEOGRAPHICAL SPECIALTIES: CHALLENGES AND PROSPECTS

Стаття присвячена одній із актуальних проблем сьогодення формування екологічної свідомості, підвищення ефективності формальної екологічної освіти у вищих навчальних закладах, що обумовлена потребою суспільства.

Зокрема у статті проаналізовано роль екологічної свідомості, яка формується під час опанування дисциплін екологічного спрямування для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти) спеціальностей: 014 «Середня освіта (Географія)» та 106 «Географія» географічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Дано аналіз дисциплін екологічного спрямування та їх включення у цикли загальної та професійної підготовки, як обов'язкових, так і вибіркових компонентів освітніх програм.

Описано теоретично-методологічні напрями досліджень знань цих дисциплін, та здійснено порівняльну характеристику освітніх програм: 014 «Середня освіта (Географія)» та 106 «Географія», щодо наявності та повноти наповнюваності (у кредитах) дисциплін екологічного спрямування. Проаналізовано у статті значення навчальних та виробничих практик у формуванні екологічної свідомості студентів у практичному досвіді вивчення екології та формуванні екологічного мислення студента у підсумковому етапі знань безперервної екологічної освіти у вищому навчальному закладі. Розглянуто у статті проблеми та перспективи компетентнісного підходу в сучасній педагогіці викладання екології, зокрема для набуття практичних умінь та навичок у майбутній професійній діяльності вчителями на уроках географії та природничих дисциплін.

Розглянуто можливість використання набутих умінь і навичок студентів – географів, у межах практичної діяльності співробітниками в галузі географії у проектно-пошукових та виробничих установах, земельних відділах та управліннях територіями, природоохоронних організаціях, органів державного управління та місцевого самоврядування, громадських організаціях, де у майбутньому будуть працювати.

Ключові слова: екологічна свідомість, формальна екологічна освіта, вища школа, географія, освітня програма, дисципліна екологічного спрямування.

The article is devoted to one of the current problems of the formation of environmental awareness, increasing the effectiveness of formal environmental education in higher education, which is due to the needs of society.

In particular, the article analyzes the role of ecological consciousness, which is formed during the mastery of environmental disciplines for students of the first (bachelor's) level of higher education) specialties: 014 "Secondary Education (Geography)" and 106 "Geography" of the Faculty of Geography of Uzhhorod National University. Environmental disciplines and their inclusion in the cycles of general and professional training, both compulsory and optional components of educational programs are analyzed.

Theoretical and methodological directions of research of knowledge in these disciplines are described, the comparative characteristic of educational programs 014 "Secondary education (Geography)" and 106 "Geography" concerning existence and completeness of filling (in credits) of discipline of ecological direction is carried out.

The article analyzes the importance of educational and industrial practice in the formation of ecological consciousness of students in the practical experience of studying ecology and the formation of ecological thinking of students in higher education. The article considers the problems and prospects of the competence approach in modern pedagogy of teaching ecology, in particular regarding the acquisition of practical skills by teachers in future professional activities.

The possibility of using the acquired skills and abilities of students - geographers in their future professional life in the field of geography in design and survey and production institutions, administrations of land and territories, environmental organizations, public administrations and local governments, NGOs is described.

Key words: ecological consciousness, formal ecological education, higher school, geography, educational program, discipline of ecological orientation.

УДК 91:378.033

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.2.35>

Фекета І.Ю.,

канд. біол. наук,
доцент кафедри фізичної географії
та раціонального природокористування
Державного вищого навчального
закладу «Ужгородський національний
університет»

Славик Р.В.,

канд. екон. наук,
доцент кафедри фізичної географії
та раціонального природокористування
Державного вищого навчального
закладу «Ужгородський національний
університет»

Лета В.В.,

канд. геогр. наук,
ст. викладач кафедри фізичної географії
та раціонального природокористування
Державного вищого навчального
закладу «Ужгородський національний
університет»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Розвиток суспільства кожної держави на основі вимог екологічної аксіоми сучасності, визначає сутність екологічної свідомості громадян. Екологічні небезпеки, які існують у сьогоденні умовах, є результатом низького рівня екологічної культури минулого. Виникає необхідність формування екологоцентричної свідомості студентів географічного факультету, як майбутніх висококваліфікованих спеціалістів – географів та вчителів. Набути екологосоціальна свідомість, через опанування дисциплін екологічного спрямування географів, визначить майбутні професійні екологічні

характеристики людини, а й спосіб її життя, рівень культури, інтелектуальний розвиток у відповідності до стратегії сталого розвитку суспільства [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням дослідження екологічного мислення та культури тісно пов'язано із різними галузями наук. Дослідникам важливо визначити правильний підхід щодо формування свідомості, як фактор у формуванні цілісного суспільства, і не лише як рівень знань, але і можливість застосування її у майбутній професійній діяльності [12].

Питання фахової підготовки майбутньої професії – географів, наведено у дослідницьких

напрацюваннях українських науковців: О. Чубрей [11], В. Яворська, М. Адобовська, [12]. Автори Абсаямова Я., Лук'янова В., Матеюк О., Пруцакова О., Рідей Н., Толочко С., зосереджують увагу на роль формування екологічної компетентності у майбутніх фахівців [2, 3, 4, 9, 10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Загальновідомою є парадигма сучасного життя людини – це екологічна свідомість, яке базується на постулатах Стратегії сталого розвитку суспільства, що внесено в Програму дій «Порядок денний людства на XXI ст.» [8]. Саме через механізм формальної багатоступеневої екологічної освіти в системі вищих навчальних закладах, здійснюється її формування. Студенти мають змогу набувати екологічні знання через опанування дисциплін екологічного спрямування та ставши спеціалістами, втілювати ці знання в професії.

Освітні програми спеціальностей 014 «Середня освіта (Географія)» [6] та 106 «Географія» [7] географічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», передбачають комплекс екологознавчих освітніх та вибіркових компонентів. Серед програмних результатів навчання цих спеціальностей є – знання проблем та особливостей сучасних демографічних процесів на планетарному, національному та локальному рівнях, розуміння причинно-наслідкових зв'язків цих процесів, розуміння сучасних тенденцій розвитку суспільства в умовах глобалізації і регіоналізації.

У сучасній освітній системі формуванням екологічної свідомості у вищих навчальних закладах приділяється велика увага, але питання практичної реалізації не розкриті в достатній мірі. З огляду на це, розглянемо особливості формування екологічної свідомості у студентів.

Мета статті полягає у дослідженні формування екологічної свідомості, через аналіз предметних компетентностей – опанування екологосправованих дисциплін здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальностей 106 «Географія» та 014.07 Середня освіта (Географія) географічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Виклад основного матеріалу. Екологічна свідомість – це сформоване світосприйняття людини у ставленні до навколишнього середовища. Екологічна свідомість може мінятися протягом життя людини і цьому випадку саме екологічні знання, які формуються через освіту формальну і неформальну мають важливе значення [5].

У вищих навчальних закладах екологічна освіта є продовженням набутих знань у дошкільних шкільних закладах освіти як формальна складова, а також через родинні сімейні цінності, культуру та засоби інформації як неформальна. Обидва шляхи формування екологічної свідомості є актуальними.

Вищі навчальні заклади формують більш вагоміші екологічні знання, що базуються на різних методах їх отримання. Результатом є екологічна свідомість студента, з відповідальністю вивчення, збереження довкілля та раціонального використання природних ресурсів, а також усвідомлення місця самої людини у навколишньому середовищі. Екологічна освіта у ВНЗ поділяється на 2 напрями: фахова екологічна освіта включно з підготовкою спеціалістів для різних галузей народного господарства та нормативна базова дисципліна для фахівців усіх спеціальностей [1, 5].

Студенти географічних спеціальностей у системі безперервної багатоступеневої екологічної освіти мають найбільше можливостей, щоб сформувати екологічну свідомість, адже географія як наука має широкі межі вивчення як навколишнього середовища геосистем планети, так і соціальної та економічної складової функціонування життя.

Формування екологічної свідомості студентів географічних спеціальностей здійснюється через наявність у освітніх програмах нормативних базових дисциплін екологічного спрямування. На географічному факультеті ДВНЗ «УжНУ» здійснюється підготовка здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за освітніми програмами підготовки спеціальності 106 «Географія» та спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія), розроблені згідно з вимогами Закону України «Про вищу освіту» та у відповідності до Стандарту вищої освіти України: першого (бакалаврського) рівня [1].

Підготовка висококваліфікованих фахівців, які володіють професійними знаннями, необхідними для виконання завдань та обов'язків в галузі сучасної географічної науки та практичній діяльності. Одним із основних показників програми 106 «Географія» є багатопрофільна підготовка фахівців для виконання професійних і практичних завдань в галузі сучасної географії, краєзнавства, практична географічна підготовка щодо планування територій в контексті збалансованого розвитку, раціонального природокористування. Навчання за програмою 014.07 Середня освіта (Географія) передбачає підготовку фахівців в сфері географічної освіти, методики навчання географії у загальноосвітніх навчальних закладах та закладах позашкільної освіти.

Освітні програми за даними спеціальностями передбачають опанування студентами дисципліни екологічного спрямування, входять у цикл загальної та професійної підготовки як обов'язковими, так і вибірковими компонентами (табл. 1).

Аналізуючи дані освітні програми на предмет, вивчення екології, можна відмітити, що вони містять дисципліни «Основи екології» і «Основи екології і екологія людини» як обов'язкові компоненти (ОК), але у програмі 014.07 Середня освіта

Перелік дисциплін екологічного спрямування освітніх програм спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія) та 106 «Географія»

Спеціальність 014.07 Середня освіта (Географія) /дисципліни	кредити	Спеціальність 106 «Географія»/дисципліни	кредити
1. Цикл загальної підготовки Обов'язкові компоненти ОК			
Основи екології і екологія людини	4	-	-
1. Цикл загальної підготовки Вибіркові компоненти ВК			
Сталий розвиток суспільства / Глобальні проблеми світу	3	-	-
Основи моніторингу довкілля / Основи заповідної справи	3	-	-
Цикл професійної підготовки Обов'язкові компоненти ОК -129 0			
-	-	Основи екології	3,5
Цикл професійної підготовки Вибіркові компоненти ВК			
Основи екологічного виховання учнів/ Економіка та географія природокористування	4	Основи моніторингу довкілля / Екологічна експертиза та аудит	3
Геоекологія України/ Концепції природокористування	4	Сталий розвиток суспільства / Концепції природокористування	3
Управління та екологія водних ресурсів/ Глобальні екологічні проблеми	4	Медична географія/Глобальні екологічні проблеми	3

(Географія), ця дисципліна зарахована до циклу загальної, а не професійної підготовки. Поряд із цим варто відмітити, що 10 дисциплін у 014.07 Середня освіта (Географія), та 6 предметів спеціальності 106 «Географія» віднесені до циклу професійної підготовки, як вибіркові компоненти (ВК), відтак студенти мають можливість вибирати. Щодо кредитного співвідношення, то ці дисципліни у циклі обов'язкових компонентів із 75% становлять 1,66% (014.07 Середня освіта (Географія) та 1,45 % (106 «Географія»), або біля 2,2% від можливих кредитів, обов'язкових дисциплін. Варто відмітити, що за можливістю вибірковості предметів (ВК), досить часто перевага надається професійним дисциплінам. Оскільки географія природнича наука і тісно пов'язана із дослідженням стану навколишнього середовища, то деякі спільні із екологією питання перекриваються при вивченні цих дисциплін.

Обов'язковим компонентом циклу професійної підготовки студентів, спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія) та 106 «Географія» є навчальні практики: «Топографічна. Комплексно-географічна» та «Соціально- економіко-географічна».

Комплексно-географічна практика, яка відбувається на 1 курсі, і відбувається на базі Карпатського біосферного заповідника (угода про співпрацю), дає можливість студентам вдосконалювати на практиці отримані теоретичні знання. Опрацьовуються головні напрямки і системи заходів у галузі охорони довкілля; відстежуються антропогенні трансформації ландшафтних комплексів, раціональне використання природного та демографічного потенціалу території та шляхи його вдосконалення.

Соціально-економічної практика, відбувається на 2 курсі і на основі договору про проходження практики між ДВНЗ «УжНУ» та Одеським національним університетом ім. І.І. Мечникова (географічним факультетом) проходить у районі Чорноморського узбережжя (міста Одеса та Білгород-Дністровський). Серед тем індивідуальних завдань є теми, що пов'язані із дослідженням стану навколишнього середовища, а також виявлення причин його змін:

- господарська оцінка природних умов і ресурсів Одеської області;
- розвиток рекреаційного господарства Одеської області;
- основні рекреаційні об'єкти Одеської області та їхня характеристика;
- господарські об'єкти Одеської області, що негативно впливають на довкілля;
- актуальні економічні, соціальні та екологічні проблеми Одеської області.

Студентам надається можливість поряд із географічними темами опрацьовувати еколого-економічну та еколого-соціальну складову регіону.

Завершуючи 3 курс здобувачі спеціальності 106 Географія проходять виробничу практику, де мають змогу поглибити свої знання у певній галузі географічної науки, здійснити апробацію знань, опанувати методику прикладних географічних досліджень, здобути нові уміння та навички. з використанням методів фізичної та соціально-економічної географії, – збирання, систематизація та аналіз літературної, картографічної та статистичної інформації для проведення наукових досліджень та написання курсових і дипломних робіт (проектів); – проведення необхідних спостережень,

відбору проб, знімання показників лабораторних аналізів, опитувань, анкетувань, експериментів та інших методів і засобів отримання первинної географічної інформації. Угоди про співпрацю підписано між ДВНЗ «УжНУ» та Департаментом екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації, Карпатським біосферним заповідником, національним природним парком "Синевир" та іншими підприємствами. На цій ланці еколого-географічних знань набуваються досвід практичної сторони оцінки стану довкілля. А це та сторона екологічної освіти, яка ще з більшою вагомістю формує екомислення студента. Для студентів спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія) виробнича практика відбувається у ЗЗОШ. Серед програмних результатів навчання визначає сучасні освітні технології та методики для формування предметних компетентностей учнів і здійснює самоаналіз ефективності уроків. Поряд із цим серед програмних результатів цієї практики є пояснення просторової диференціації географічної оболонки і географічного середовища на глобальному, регіональному та локальному територіальних рівнях; здатність описувати основні механізми функціонування природних і суспільних територіальних комплексів, окремих їхніх компонентів, класифікація зв'язків й залежності між компонентами природного середовища, відтак це свідчить про педагогічно-природничо-екологічну прив'язку цього виду навчання студентів.

На завершальному етапі навчання у закладі вищої освіти III-IV рівнів акредитації, згідно освітньої програми та навчальних планів підготовки спеціалістів здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальностей 106 «Географія» та 014.07 Середня освіта (Географія) географічного факультету, передбачається виконання кваліфікаційної роботи. Це – самостійний науководослідний проект, що підсумовує результати як теоретичної, так і практичної підготовки у рамках нормативної і варіативної складових освітніх програм. Теми кваліфікаційних робіт, крім запропонованих кафедрою, можна обирати самостійно, відповідно до спеціалізації. Здобувачами освіти обираються теми еколого-географічних напрямків досліджень.

Теми кваліфікаційних робіт спеціальності 106 «Географія» присвячені напрямкам дослідження:

- стану та перспективи раціонального використання водних ресурсів;
- динаміка забруднення атмосферного повітря;
- аналіз джерел забруднення атмосферного повітря території;
- стан ґрунтів, аналіз та оцінка земельних ресурсів;
- рекреаційні ресурси та рекреаційне природокористування;

- рекреаційний потенціал територіальної громади;

- еколого-ландшафтознавчий аналіз верхів'я басейну річки та інші.

Тематика кваліфікаційних робіт спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія) також торкаються екологічного спрямування:

- формування компетентій учнів при вивченні тем «Природокористування» на уроках географії;
- формування екологічних знань при вивченні географії в школі;

- формування екологічної культури в учнів на уроках географії;

- краєзнавчий підхід у шкільному курсі «Географія» (на прикладі Закарпатської області) та інші.

Одним із розділів робіт здобувачів обирається проблеми і перспективи розвитку, де також зосереджується увага на стані довкілля.

Самостійний вибір студентами еколого-географічного напрямку кваліфікаційної роботи, дає можливість поєднати та втілити практичний підхід отриманих екологічних знань, а відтак і підвищення їх екологічної свідомості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Згідно проведеного дослідження можна відмітити, що освітні програми здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальностей 106 «Географія» та 014.07 Середня освіта (Географія) географічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», забезпечують студентів через предметні компетентності еколого-

центричними знаннями. Попри те варто зауважити, що аналіз кредитних співвідношень нормативних дисциплін екологічного спрямування є низьким, тому можна стверджувати про необхідність подальшого вивчення дисциплін екологічного спрямування студентами-географами та переведення їх в перелік обов'язкових компонентів, з метою формування екологічної свідомості знань, умінь та використання в подальшій професійній діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про вищу освіту»
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#>
2. Абсалямова Я., Лук'янова В. Формування екологічної компетентності майбутніх фахівців засобами соціально-гуманітарних дисциплін. Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky. 2017. № 2. С. 6–7.
3. Лук'янова Л. Б., Гуренкова О. В. Екологічна компетентність майбутніх фахівців. Навчально-методичний посібник. Київ-Ніжин: ПП Лисенко, 2008. 243 с.
4. Матеюк О. П. Формування професійної екологічної компетентності студентів університету у контексті завдань сталого розвитку. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2011. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_1_13

5. Національна концепція розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> [in Ukrainian].

6. Освітня програма спеціальності 106 "Географія" (оновлена, березень 2021 року). URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/36660>

7. Освітня програма URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/35401>

8. Програма дій «Порядок денний на XXI століття»: Ухвалена конференцією ООН з на-вколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 р.): Пер. з англ. – 2-ге вид. – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.

9. Пруцакова О. Л. Сутність та види екологічної компетентності особистості. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2005. Вип. 8. Кн. 2. С. 16–19.

10. Рідей Н., Толочко С. Розвиток екологічної компетентності викладачів у системі післядипломної освіти для сталого розвитку. Актуальні питання гуманітарних наук. 2018. Вип. 21. С. 144–148.

11. Чубрей О.С. Система підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу: монографія. Чернівці :Технодрук, 2020. 376 с.

12. Яворська В.В., Адобовська М.В., Чубрей О.С. Структурно-функціональна модель підготовки майбутніх вчителів географії. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгманова, 2019. Вип. 31. С. 184–191.